

УДК 811.161.2'373.46:398]:82.09Денисюк І.08

Літературознавчі та фольклористичні терміни в ідіостилі Івана Денисюка

Галина КРОХМАЛЬНА

Кандидат філологічних наук,
асистент кафедри початкової та дошкільної освіти
Львівського національного університету імені Івана Франка
79000, м. Львів, вул. Університетська, 1
E-mail: halynakro@gmail.com

У статті проаналізовано особливості вживання літературознавчих і фольклористичних термінів в ідіостилі І. Денисюка. Окреслено специфіку авторської терміносистеми, зокрема літературознавчої та фольклористичної. Автор статті розглядає проблеми функціонування та творення термінів на позначення явища дослідження постатей українського письменства, на позначення автора твору, терміни, пов'язані із процесом зближення фольклору і літератури та ін. У статті описано деякі явища розвитку української терміносистеми. Автор розглядає літературознавчі та фольклористичні тексти професора І. Денисюка на підставі експлікації терміна, намагається окреслити головні принципи та властивості функціонування терміна як явища наукової комунікації. У центрі уваги дослідження – функціональні особливості терміноодиноць, їх сполучуваність, риси термінотворення та слововживання. Визначено особливості індивідуального стилю вченого за допомогою аналізу функціонування літературознавчих і фольклористичних термінів у його працях.

Ключові слова: І. Денисюк, термін, ідіостиль, авторська терміносистема, наукова комунікація.

Вивчення терміносистеми в цілому і окремого терміна треба здійснювати, враховуючи контекст слововживання. Такий підхід передбачає виокремлення зв'язків і функцій відповідних значень терміна, яких він набуватиме завдяки різним взаємовпливам.

Дослідники української термінології часто звертають увагу на проблеми історії та теорії термінознавства, різні аспекти термінотворення, проблеми явищ походження та функціонування термінів (Т. Панько, І. Кочан, Г. Мацюк, А. Дяков, Т. Кияк, З. Куделько, В. Даниленко, А. Коваль, Є. Толикіна, Н. Непийвода, Т. Волкова, А. Крижанівська, Т. Михайлова, В. Молодець, Г. Сергеева, Л. Симоненко), окремо постають питання літературознавчої термінології (Є. Регушевський, С. Пінчук, В. Деркач, Л. Гнатюк, Д. Кирик, О. Масликова, О. Бистрова, А. Найрулін та ін.).

Оскільки мова йде про авторську наукову терміносистему – кілька зауваг до проблеми. По-перше, науковий термін має характер позначення понять наукового знання, його мета – передати певні знання в особливий знаковий конденсований спосіб. З огляду на це, ознаки термінів природничих наук мають чітку та незмінну характеристику, відповідають усім термінологічним вимогам. Гуманітарні науки, оскільки не мають конкретно визначеної, чіткої і завершеної парадигми, використовують терміни, що часто позначені певною багатомірністю, багатозначністю і різноаспектністю, які властиві і для об'єкта гуманітарних наукових досліджень.

По-друге, оскільки літературознавча термінологія обслуговує науковий погляд на світ художніх образів, тому й послуговується термінологічним інструментом особливого гатунку. Такий погляд зумовлений тим, що в основі науки про літературу – специфічне осягнення дійсності, вивчення світу уявного, фантастичного, позареального. Таким чином, і терміносистема, і зв'язки у її межах повинні бути особливими. Учений, описуючи певну літературознавчу проблему, немов розв'язує специфічну задачу: у межах літературознавчої терміносистеми висловити власну думку про явище, скерувати в цьому напрямі погляд читача і при цьому уникнути багатозначності, спровокованої можливими новими контекстами.

По-третє, ще одна причина специфіки літературознавчого терміна – суспільно-активна роль літератури. Учені часто відзначають багатфункціональне призначення науки про художнє слово (“Література зазвичай чутливо реагує на зміни і трансформації у громадському житті; наука про літературу сприяє осмисленню цих процесів, спираючись на попередній художній досвід. Тому літературознавство виконує як функцію інтерпретації літературних творів, так і роль важливого культурного й пізнавального чинника у духовному житті суспільства” [1, с. 23]).

Ми уже згадували про особливе функціонування філологічного терміна – залежного від ситуації, того терміна, який актуалізується у певних умовах за потреби створення еквівалентної щодо явища термінологічної одиниці (далі ТО. – Г. К.). Особливості літературознавчого терміна саме і полягають у прагненні поєднати часто суперечливі ознаки – наукове прагнення до логіки і однозначності з багатоманітним та мінливо-інтуїтивним світом образотворчості.

По-четверте, в українському (і не тільки) термінопросторі внаслідок глобалізаційних впливів виникає ще одна онтологічна ознака. В. Пілецький стверджує, що “великомасштабні глобалізаційні процеси висунули на перше місце у світовій комунікації мову англійську, яка не тільки збагачує словник українського науковця, але й витісняє з нього питомі слова і вирази. Так формується почуття меншовартості рідної мови, її неспроможності обслуговувати найвищі прояви людського духу, до яких, безсумнівно, належить і наукова сфера” [8, с. 436]. Проблема функціонування інтернаціональних термінів у науці національній, їх “адаптація” і вплив на розвиток наукового мислення хоч і є надзвичайно актуальною, але її вивчення та подолання має надто тривалу (чи й узагалі реальну?) в часі перспективу.

Відповіді на питання онтологічного характеру знаходимо у самій природі літературознавчого терміна. В. Пілецький вказує на особливості “зіткнення” окремого національного із універсальним міжнаціональним: “На відміну від стилю художнього, в науці на перше місце виходить не форма повідомлення, а його зміст. Тому мова сучасної науки все більше виявляє тенденцію до творення універсальних форм вираження. У лексичному складі наукових праць, писаних європейськими мовами, є чимало спільних лексем. Така тенденція вступає в суперечність із психологічними засадами сприйняття інформації і породження нової. Практика доводить, що найкраще людина сприймає інформацію і творить нові знання засобами рідної мови. Звідси і сучасні проблеми використання в науковому стилі тих мовних засобів української мови, які зберігають національну своєрідність мови і водночас є важливими текстотворчими одиницями сучасного наукового тексту” [8, с. 436]. В. Пілецький називає “власне лінгвістичні проблеми, пов'язані з розбудовою українських термінів, що містять специфічні національномовні риси (...):

- 1) опрацювання критеріїв знеросійщення сучасних терміносистем, у зв'язку з чим вимагає опрацювання проблема росіянізму в українській термінології;
- 2) виявлення англіцизмів (американізмів) у різних терміносистемах і наукове обґрунтування доцільності їх ужитку;
- 3) з'ясування ролі й місця інтернаціоналізмів та їх національних відповідників у різних терміносистемах;

- 4) способи відбору назв опредметнених дій;
- 5) способи відбору найменувань опредметнених ознак;
- 6) орфоепічні й орфографічні проблеми” [7, с. 25–32].

Д. Лотте зазначав, що терміни повинні бути влучними, дохідливими, легко запам'ятовуватися та засвоюватися [6, с. 33]. Оскільки, на думку цього вченого, кожен термін повинен відповідати поняттю, принаймні не суперечити йому, а визначення містити всі необхідні та достатні ознаки, які характеризують поняття. В основу будови терміна потрібно брати ознаки, які найбільш образно і точно підкреслюють специфіку поняття [6, с. 16].

Сучасна літературознавча термінологія характеризується деякою хаотичністю. Адже велика кількість різноманітних досліджень (вітчизняних і зарубіжних) у цій сфері та застарілість термінологічних словників провокує майже кожного літературознавця до творення та систематизації нових термінів і подання нового визначення цих ТО [4, с. 5–14].

Іван Овксентійович Денисюк як літературознавець, фольклорист і франкознавець у наукових працях відобразив “свій словник термінів”, у якому є “Денисюкові” ТО. Що більше автор досліджував літературні жанри, фольклор і інше, то більш скрупульозно ставився до найменування досліджуваних понять. При створенні нового терміна важливе значення має його вмотивованість. Адже такий термін легше запам'ятовується, встановлює асоціативні зв'язки з іншими термінами і з позначуваними поняттями [9, с. 89]. Нові терміни, нові функції уже відомих термінів не постають просто так. Автор творить їх лише тоді, коли він хоче позначити досліджуване явище, яке не має назви. Основу цієї назви часто становить мотивація. Зазвичай новий термін утворюється за асоціаціями. Поняття мотивованість є дискусійним. Кожен дослідник бачить певне поняття крізь призму своїх поглядів і помічає щось для нього очевидне – “свої риси” досліджуваного поняття, які й лягають в основу назви ТО.

Зміст окремих термінів залежить від часу реалізації їх понять, а тому з розвитком вивчення проблеми не може не змінюватися. Досліджуючи нові явища, науковці уточнюють дефініцію терміна, удосконалюють, збагачують, звужують або розширюють їх значення. Терміни в науці є не лише компонентами термінологічної системи певної галузі, а й елементами певних наукових теорій, концепцій і напрямів. Щоб зрозуміти, яке поняття “прикладається” до певного терміна, треба знати всю теорію, а також місце, яке має цей термін в рамках теорії [5, с. 226].

Про стиль викладу професора Івана Денисюка його учні, послідовники писали неодноразово, зазначаючи, що слово у професора “працює на зміст і якість наукового тексту. У наукових виступах І. Денисюка не спостережимо абияк або наспіх і недоладно кинутого слова. Слово в руках ювеліра філологічного мислення оживає, відлунює-переливається різними асоціаціями, вібрує нюансами і стократ перевідкриває для читача свої несподівані грані та можливості. Для вченого було важливо “підшукати”, підібрати саме таке слово чи й цілий мовний зворот, які б щонайвлучніше “підсвітили” суть наукової проблеми. Саме цим пояснюється пристрасне виконання неологізмів, “запозичення” термінології з інших, нефілологічних галузей науки або введення слів у зазвичай нехарактерні для них контексти” [2, с. 22].

При аналізі наукової термінологічної спадщини І. Денисюка відзначаємо цікаве явище – широке введення в термінологічний обіг словоодиниць на позначення вивчення постатей національного письменства. Учений не просто класифікував наукові здобутки своїх колег за тематикою, але вказував на появу цілої підгалузі, напрямку досліджень в українській літературознавчій науці. Мотивованість такого функціонування ТО на прикладах – цілком очевидна.

У тексті І. Денисюка слововживання ТО “*коцюбинознавець*” поєднане з меуарним елементом – спогадами про час становлення вченого, а відтак і вказівка

на тривалість існування відповідної галузі досліджень. “Був я тоді аспірантом і не виголошував доповіді, а прислухався до цікавих виступів коцюбинознавців” [3, Т. 1, Кн. 2, с. 409]. Оцінювальний характер жанру рецензії накладає відбиток на функціональне сприймання ТО “**стефаникознавець**”: “Монографія ученого приємно здивує навіть стефаникознавців: ми все-таки не уявляли, що Стефаника колись і зараз перекладали так багато, що він, по суті, міцно й органічно увійшов у всеслов’янський літературний процес” [3, Т. 1, Кн. 2, с. 212]. У такому контексті ТО засвідчує існування цілої плеяди дослідників творчості митця і стає в опозицію для вираження думки про новаторство автора монографії.

На позначення автора твору І. Денисюк використовує ТО назви-прикладки, в яких **робить уточнення щодо автора-письменника, часу його творчості (письменник-сучасник**: “Якщо старе малооригінальне письменство проходить під постулатом “не додаючи нічого від свого розуму”, тобто від авторської особистості, то навпаки, від письменника-сучасника І. Франко вимагає підкресленої персоналізації літератури: “Нехай особа автора, його світогляд, його спосіб відчуження зовнішнього і внутрішнього світу і його стиль виявляється в його творі якнайповніше, нехай твір має в собі якнайбільше його живої крові і нервів” [3, Т. 2, с. 119]); **вказує на стилістику його текстів (письменник-реаліст**: “Заклик імпресіоністів до сучасності, звернення до природи, до сонця, до краси землі, почуття буйної радості від краси життя – усе це імпонувало й письменникам-реалістам” [3, Т. 1, Кн. 2, с. 71]; **оповідач-обсерватор**: “Задумливо зупинив свій зір і оповідач-обсерватор, який спостерігає відому вже нам набиту людьми “скриню” ззовні, підслуховує репліки в’язнів, що їх вони кидають з-за ґрат, а також репліки вартових, слухає тюремних пісень – згустків болю душі, “невільничих плачів” [3, Т. 1, Кн. 2, с. 130]; **оповідач-паньштор**: “Оповідач-автор відразу занурює нас у трибожну атмосферу села, яке пограбувало банський маєток й зі страхом очікує погрому. Ось-ось у село має вступити каральний військовий загін” [3, Т. 1, Кн. 2, с. 132]); **означає суспільну позицію, активність автора (письменник-громадянин**: “Кров’ю обкипало серце письменника-громадянина від свідомості, що талановитий і працьовитий український народ – лише “муссікус” (мужик), безсловесна робоча худоба” [3, Т. 1, Кн. 1, с. 141], **поетеса-революціонерка**: “Крім Янки Купали, Якуба Коласа, особливо сильно звучали заклики поетеси-революціонерки Алоізи Цьотки” [3, Т. 1, Кн. 1, с. 216], **поет-громадянин**: “І поет-громадянин шукає конструктивних шляхів ліквідації больових точок у контактах з “сусідами” [3, Т. 2, с. 229]); **визначає особливий статус автора (поет-академік**: “Я набрався сміливості й спитав у поета-академіка, якої він думки про нашу брошуру” [3, Т. 1, Кн. 2, с. 448]). На межі між ТО і експресивно-забарвленою лексикою знаходимо у І. Денисюка прикладку **письменник-нахаба**: “Поруч з персонажами, взятими з арсеналу фольклору, виступають книжні алегоричні постаті (Доля, Правдонька, мавки, чорт, щастя, розум, відвага, Юпітер, або Нечипір Громовик, Фортуниха Домаха), поруч з незамаскованими прізвищами чи іменами ще живих письменників – сучасників байкаря – алегорична постать письменника-нахаби (Вовчок, Мирний, Нечуй, Панько Небреха, Свистуненко Сила)” [3, Т. 1, Кн. 2, с. 4].

І. Денисюк вживає ряд складених ТО, які можна пов’язати із процесом зближення фольклору і літератури. Учений досліджував глибинні процеси взаємодії, про що свідчить частота і різні типи, варіанти використання цих ТО: **Олітературення фольклору** (“Типологічне вивчення еволюції такого олітературення фольклору дає змогу виявити багато спільного у творчості перших прозаїків нової української літератури з творчістю письменників російських чи навіть литовських” [3, Т. 3, с. 132]); “При вистежуванні генезису “Камінної душі” Хоткевича, його художньої концепції опришківства та творчої манери олітературення фольклору видання має першорядне значення безвідносно до того, чи саме з нього (що дуже можливо), чи з якихось інших криниць черпав автор згаданої повісті ті самі чи аналогічні мотиви й деталі” [3, Т. 3, с. 147]); **олітературення народних форм прози** (“Досить висока техніка олітературення народних форм прози давала можливість не тільки відображати пластичні деталі з життя народу, а й ставити

навіть соціальні проблеми в межах цього раннього “соромливого реалізму” [3, Т. 3, с. 141]); **процес олітературення** (“До Боккаччо, певна річ, оповідні прозові форми малої прози фіксувались інколи на письмі, але здебільшого не йшли далі імітації усних жанрів. Однак процес олітературення почався давно. Першим італійським письменником, який дав своїм творам наймення “новели”, був Бонвензін де ля Ріва, що виступив в середині XIII ст.” [3, Т. 1, Кн. 1, с. 34]); **слабо олітературений витвір** (“Прозаїки радо обробляють фольклорні сюжети, доповнюючи їх уламками інших фабул та власною вигадкою, інколи ж залишають фольклорний мотив у його моносюжетному вигляді, і тоді від народних новел, переказів, анекдотів, казок такий слабо олітературений витвір книжності відрізняється хіба лише добірнішою мовою” [3, Т. 1, Кн. 1, с. 117]); **“стадію олітературення фольклорних жанрів”** (“В історії дожовтневої новелістики в українській літературі, беручи до уваги й інші літератури, можна виділити три стадії: 1) стадію олітературення фольклорних жанрів; 2) стадію соціально-психологічної малої прози; 3) стадію новелістики, базованої на психологізмі кінця XIX – початку XX ст.” [3, Т. 1, Кн. 1, с. 29]).

Наведені приклади ТО дають підстави відзначити широкий діапазон наукового пошуку вченого-літературознавця, який у своєрідний “стереометричний” спосіб спостерігає за об’єктами літературними і фольклорними синтетично, враховуючи взаємовплив і взаємозалежність мистецьких явищ. Для адекватного вираження своєї думки вчений використовує уже усталені ТО в незвичному, але вдалому поєднанні.

Отже, наукові тексти містять ряд цікавих рис ідіостилію І. Денисюка, які проявилися у ТО, пов’язаних із особливими літературознавчими категоріями – галузями досліджень письменника: *франкознавство, шевченкознавство, лезезнавство, стефанікознавство, коцюбинознавство*. Учений великої ваги надавав постаті автора у літературному тексті. І це зумовило створення і використання модифікацій ТО, пов’язаних у різний спосіб з означуваною проблемою (*письменник-сучасник, письменник-реаліст, оповідач-обсерватор*). У своїх літературознавчих дослідженнях І. Денисюк широко послуговується фольклористичними ТО і, навпаки, у погляді на фольклорні явища – літературознавчими. Такий підхід дав можливість ученому глибше проникнути у складну природу досліджуваних явищ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоус П. В. Вступ до літературознавства : навч. посіб. / П. В. Білоус. – К. : ВЦ “Академія”, 2011. – 336 с.
2. Горблянський Ю. Тасмниця людяності та професіоналізму Івана Денисюка: до специфіки наукового мислення / Ю. Горблянський // Міфологія і фольклор. – 2010. – № 2 (6). – С. 16–25.
3. Денисюк І. Літературознавчі та фольклористичні праці : у 3 т., 4 кн. / Іван Денисюк. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2005. – Т. 1: Літературознавчі дослідження. – Кн. 1. – 432 с.; Кн. 2. – 486 с.; Т. 2: Франкознавчі дослідження. – 528 с.; Т. 3: Фольклористичні дослідження. – 404 с.
4. Клименко Б. Криза термінологічної системи українського літературознавства чи криза наукової свідомості літературознавців? / Б. Клименко // Слово і час. – 2001. – № 4. – С. 5–14.
5. Коваль А. П. Науковий стиль сучасної української літературної мови: структура наукового тексту / А. П. Коваль. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1970. – 307 с.
6. Лотте Д. Основы построения научно-технической терминологии: вопросы теории и методики / Д. Лотте. – Москва : Изд-во АН СССР, 1961. – 158 с.
7. Пілецький В. Мовна специфіка українського терміна / Володимир Пілецький // Вісник Національного ун-ту “Львівська політехніка”. Серія “Проблеми української термінології”. – 2005. – № 538. – С. 25–32.
8. Пілецький В. Сучасний український термін (проблеми збереження національномовної самобутності) / В. Пілецький // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Львів, 2004. – Вип. 34. – Ч. I. – Кн. 1. – С. 428–437.
9. Суперанская А. В. Общая терминология: вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева ; отв. ред. Т. Л. Канделаки. – Москва : Книжный дом “ЛИБРОКОМ”, 2012. – 248 с.

Literary and Folklore Terms in the Personal Style of Ivan Denysiuk

Halyna KROKHMALNA

The article analyzes the peculiarities of literary and folklore terms usage in the personal style of I. Denysiuk. The specifics of author's term system is outlined, including literary and folklore ones. The author dwells upon the issues of functioning and coining of terms used to indicate the phenomenon of Ukrainian writers, author of a piece of writing, terms associated with folklore and literature approximation practice, etc. The paper deals with description of certain phenomena of the Ukrainian terminological system. The author examines literary criticism texts by professor Ivan Denysiuk based on the term explication, he tries to establish the main principles and properties of literary term functioning as a phenomenon of scientific communication. Functional characteristics of term units, their co-occurrence, features of term derivation and usage are in the center of this research. Special aspects of the scholar's individual style are defined using the analysis of literary and folklore terms functions in Ivan Denysiuk's works.

Key words: I. Denysiuk, term, scientific term, literary term, individual style; terminological system.

Стаття надійшла до редколегії 21.11.2016
Прийнята до друку 6.12.2016

Нові книги

Еліаде М. Трактат з історії релігій / пер. з фр. Олексія Панича. – К.: Дух і Літера, 2016. – 520 с.

«Трактат з історії релігій» – один із найвідоміших творів видатного французького філософа та релігієзнавця румунського походження Мірчі Еліаде. На величезному фактографічному матеріалі автор вибудовує власну концепцію сакрального і профанного, пропонує класифікацію богів та інших сакральних створінь, визначає структуру та функцію міфів і символів. У праці 13 розділів, передмова автора і висновки. На думку автора, історія релігій призначено зіграти важливу роль у сучасному культурному житті, і не лише тому, що розуміння езотеричних і архаїчних релігій значним чином стане у пригоді в міжкультурному діалозі з представниками цих релігій. Та ще значнішим є те, що історія релігій неминуче сягне глибшого знання про людину. Українською мовою цю працю перекладено та видано вперше.

Беларускі фальклор. Матэрыялы і даследаванні. Зборнік навуковых прац. – Мінск, 2016. – Вып. 3. – 519 с.

До третього випуску збірника увійшли публікації, які згруповано за такими розділами: «Дослідження», «Білоруський фольклорно-етнолінгвістичний атлас», «3 колекції фольклорних записів», «Матеріали польових експедицій», «Фольклор білорусів за кордоном», «Рецензії», «Ювілей». Статті, що ввійшли до розділу «Дослідження», присвячені різносторонньому вивченню замовляльно-заклинального корпусу текстів білорусів у його зовнішніх і внутрішніх зв'язках. У рубриці «Білоруський фольклорно-етнолінгвістичний атлас» розглянуто зовнішність найпопулярнішого і неоднозначного міфологічного персонажа – русалки, а також найменування вроків. У третьому випуску також опубліковано унікальні записи з архіву відділу фольклористики і культури слов'янських народів Центру досліджень білоруської культури, мови і літератури НАН Білорусі (записи Я. Драздовіча, С. Сахарова), а також сучасні польові записи із приватних архівів. Багато представлений фольклор білорусів за кордоном.

